

IN OORLOGSNOOD

Over het dagboek van Virginie Loveling

Bert VAN RAEMDONCK

Waarnemend Coördinator, Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (CTB) en Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL)

Ron VAN DEN BRANDEN

Wetenschappelijk Medewerker, Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (CTB) en Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL)

▪ Op 29 juli 1914 pende de bejaarde Vlaamse schrijfster Virginie Loveling twee korte zinnnetjes neer. Ze zouden het begin zijn van een even fenomenaal als kolossaal oorlogsdagboek, dat pas na de wapenstilstand van 11 november 1918 werd afgesloten. Loveling hoopte vurig dat haar clandestiene dagboek ooit volledig zou worden gepubliceerd. Dat gebeurde echter pas voor het eerst in 1999, in een editie van Ludo Stynen en Sylvia Van Peteghem. Zes jaar later verscheen een gereviseerde versie van het dagboek online op de website van het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie. Het dagboek blijft een erg interessant document, omdat het een gevarieerde combinatie is van feitelijke journalistieke beschrijvingen enerzijds en een heleboel 'petites histoires' anderzijds. Om het zo fraai en handig mogelijk vorm te geven, koos het CTB voor het medium dat vandaag het klassieke dagboek heeft vervangen: de weblog.

▪ Le 29 juillet 1914, alors qu'elle était déjà bien âgée, l'écrivaine flamande Virginie Loveling coucha sur le papier deux très courtes phrases. Elles allaient constituer le début d'un journal des années de guerre, aussi phénoménal que colossal, qui ne s'achèvera qu'au lendemain de l'Armistice, le 11 novembre 1918. Loveling espérait ardemment que son journal clandestin soit un jour publié dans son intégralité. Ceci n'eut cependant lieu pour la première fois qu'en 1999, dans une édition de Ludo Stynen et Sylvia Van Peteghem. Six ans plus tard, une version révisée du journal est publiée en ligne sur le site Web du "Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie" (CTB). Le journal constitue un document intéressant au plus haut point, du fait d'une combinaison variée de descriptions journalistiques factuelles, d'une part, et d'une foule de "petites histoires", d'autre part. Afin de lui restituer une forme la plus vivante et la plus pratique possible, le CTB a fait le choix d'un média qui s'est aujourd'hui substitué au journal classique : le *weblog*.

Een ferm uit de kluiten gewassen archiefdoos is het, waarin het manuscript van het oorlogsdagboek van Virginie Loveling is bewaard. De doos in de Universiteitsbibliotheek Gent bevat dan ook Lovelings (quasi) volledige verslag over de periode tussen 29 juli 1914 en 2 december 1918. In heel wat opzichten is het dagboek een uniek document. Niet alleen was het verboden om een dagboek bij te houden (waardoor er dus maar weinig persoonlijke verslagen uit die periode zijn bewaard), het is ook heel erg goed geschreven en bevat bijzonder belangwekkende informatie.

Virginie Loveling (1836-1923) stamde uit een welstellende familie die kunst en cultuur altijd hoog in het vaandel had gedragen. Frans was er de voertaal, maar de liberale, vrijzinnige clan waarin ze opgroeide, was de Vlaamse strijd toch zeer genegen. In 1870 publiceerden Virginie en haar oudere zus Rosalie Loveling (1834-1875) een eerste bundel *Gedichten* die in literaire kringen meteen aandacht wekte. Hun verzen waren realistisch en observerend van aard, vaak met een sentimentele ondertoon. De zussen Loveling vertaalden ook Duits proza, en in 1874 publiceerden ze hun eerste bundel eigen novellen. In 1876 verschenen *Nieuwe novellen*, maar die publicatie mocht Rosalie niet meer meemaken: ze stierf op 11 mei 1875.

Virginie Loveling schreef daarna nog vrijwel alleen proza. Het legde haar geen windeieren, want *Een dure eed* (1891) werd met de vijfjaarlijkse prijs voor Nederlandse letterkunde bekroond, zowat de hoogste onderscheiding die een roman destijds te beurt kon vallen. Omstreeks de eeuwisseling kreeg haar werk een somberder onderton. De bekendste van haar latere (meer naturalistische) romans, zijn ongetwijfeld *De twistappel*

(1904) en *Een revolverschot* (1911).

Het werk van Virginie Loveling werd tijdens haar leven heel sterk gewaardeerd. Dat blijkt onder meer uit het huldefeest dat op 28 april 1912 voor haar in Gent werd georganiseerd. Na een feestelijke optocht door de stad werd ze in het stadhuis uitgebreid bejubeld en kreeg ze een borstbeeld cadeau, waarna nog een banket en een concert volgden.

Een avontuurlijke bezigheid

In 1913 had Loveling als inwoner van de stad gezien hoe Gent het decor was van de Wereldtentoonstelling. Voor die gelegenheid was het tot dan toe weinig belangrijke stationnetje van Gent Sint-Pieters – vlakbij haar huis in de Marnixstraat – omgetoverd tot een groot en schitterend station, waar dagelijks heel wat mensen arriveerden of vertrokken. In augustus 1914 – ze was toen 78 jaar oud – zag Loveling door haar raam echter iets helemaal anders dan de gebruikelijke gezelligheid van alledaagse treinreizigers. In de straten rondom het station troepten soldaten samen die zich klaar hielden om orders op te volgen. Het waren veelal late tieners en jonge twintigers die er nog absoluut geen idee van hadden wat voor bittere ellende en doffe miserie hun te wachten stond. Niemand kon op dat moment trouwens vermoeden dat ze aan de vooravond stonden van wat later de Grote Oorlog zou worden genoemd. Groot zou die oorlog alleszins zijn in die zin dat zowat de hele wereld in het conflict betrokken geraakte. Groot was hij ook omdat hij meer dan vier jaar duurde (wat niemand had voorspeld) en omdat hij op heel veel fronten tegelijk gestreden werd.

Het is markant dat Loveling al van bij het begin van de oorlog meteen begon een dagboek bij te houden. Volgens Ludo Stynen lijkt het alsof ze het voorgevoel had dat er "materiaal voor een boek" zat aan te komen¹. Gedecideerd startte ze met haar project, en koppig als ze was zou ze het vier jaar volhouden. Dat laatste was evenwel niet zo vanzelfsprekend. De Duitse bezetter maakte al snel duidelijk dat het bijhouden van eigenhandig geschreven verslagen over de oorlog absoluut uit den boze waren. Een dagboek schrijven werd daardoor niet alleen "een avontuurlijke bezigheid"², maar vooral ook een erg gevaarlijke.

Aangezien Loveling een bejaarde vrouw was, Duitse roots had en ook in het land van de bezetter enige bekendheid genoot, valt het moeilijk in te schatten welke straf haar boven het hoofd zou hebben gehangen, mocht het dagboek ooit in handen van de Duitsers zijn gekomen. Maar hoe dan ook moest Loveling volstrekt clandestien te werk gaan en alle velletjes en blaadjes met aantekeningen zo goed mogelijk verstoppen. Ze kon het zich niet veroorloven om tegen ook maar

iemand een woord over haar onderneming te reppen, want ze wist goed genoeg dat één klikker genoeg was om haar leven dramatisch te beïnvloeden.

De gedwongen geheimhouding van haar dagboek heeft nogal wat gevolgen gehad voor de manier waarop het werd samengesteld en bewaard. Op gezette tijden, wanneer ze weer een stapeltje blaadjes had volgeschreven, naaide Loveling een aantal velletjes aan elkaar en verstopte ze het pakketje ergens in haar huis. Soms kwam zo een pakketje meteen netjes bij de voorgaande fragmenten terecht, maar soms (bijvoorbeeld als er werd aangebeld en ze plots alles moest wegmoffelen) koos ze een andere geheime plaats uit. Daardoor gebeurde het wel eens dat Loveling nadien niet goed meer wist waar er overal nog fragmenten uit het dagboek lagen. Aanvankelijk ging ze nu en dan naar de bank om alles in een kluis te deponeren, maar toen iemand (die zelf bezorgd was om zijn eigen documenten) haar erop wees dat dat geen goed idee was, haalde ze alles daar weer weg:

Iemand heeft mij gezegd, dat de brandkast in een bank het zekerste is. Daaraan herinner ik hem.

"Ik meende 't ook en ik deed het," antwoorde [sic] hij, "maar een bevoegd persoon joeg mij schrik aan: indien ge verklikt wordt – en hij staat als aartsvijand van den bezetter geboekt – zal het eerste wat er gedaan wordt, zijn het openbreken of doen openen van uw brandkast."

De schrik sloeg ook in mijn hart, niets liet ik merken. Maar van slapen was er geen queestie verleden nacht. Waar, waar ermede?... En indien mijn huis in brand geschoten wordt? En zoo niet, indien de schuilplaats wordt ontdekt? Steek ik het te goed weg en sterf ik plots niemand zal het verborgene vinden... al mijn arbeid vernietigd, ongelezen, verloren!... (7 oktober 1915)

Terwijl de oorlog vorderde en haar dagboek steeds omvangrijker werd, geraakte Loveling overtuigd van het belang van haar persoonlijke oorlogsverslag. Zo rijpte het plan om het in vredetijd te publiceren, en Loveling werd steeds vastberadener om dat plan ook echt uit te voeren. Toen de oorlog voorbij was, heeft ze geprobeerd om orde en structuur te brengen in de chaos die haar dagboek was. Dat blijkt niet alleen uit allerlei nummeringen om de volgorde te bepalen, maar ook uit het feit dat sommige passages achteraf zijn herschreven, samengebracht of gesynthetiseerd.

Niettemin is Lovelings wens om het dagboek te laten publiceren slechts ten dele uitgekomen. Een aantal fragmenten (daterend uit 1914) verscheen in 1921 in drie afleveringen van *Dietsche Warande en Belfort* (DWB 1/2/3). Enkele andere passages uit de periode tussen oktober 1914 en maart 1915 werden in 1922-1923 in *De Vlaam-*

sche *Gids* gepubliceerd, eveneens in drie afleveringen. Het zal Loveling zeker plezier hebben gedaan dat beide tijdschriften een deel uit haar geheime oorlogsdokument wilde publiceren, maar als het (alleen) van haar had afgehangen, zou het nog tijdens haar leven ook in zijn geheel in boekvorm zijn verschenen.

Loveling stierf in 1923. Haar (eerste) biografie, Maurits Basse, was door haar aangesteld als "exécuteur-testamentair". Basse heeft het dagboek helemaal doorgenomen en hier en daar een kleine aantekening gemaakt. Die bemerkingen van Basse waren soms censurerend: wanneer Loveling anderen of zichzelf op een of andere manier in diskrediet zou kunnen brengen, achtte Basse het beter om de passage te schrappen. Overigens was het niet al te vaak nodig dat hij dergelijke ingrepen uitvoerde. Loveling was zich al schrijvend duidelijk zelf ook sterk bewust van het feit dat ze met haar dagboek anderen in de problemen kon brengen. Bijgevolg kortte ze de namen van personen vaak tot initialen af, of vermeldde ze zelfs helemaal niemand bij naam.

In oorlogsnood (1999)

Uiteindelijk kwam van de publicatie van het volledige dagboek niets meer in huis, ondanks de interesse die ook Emmanuel de Bom ervoor toonde. De faam van Virginie Loveling was na haar dood vrij snel gekrompen, en toen Basse in 1944 stierf, zag het ernaar uit dat het unieke oorlogsdokument nooit meer uit het archief van Loveling zou worden opgevist.

Maar dat was buiten de Gentse literatuurprofessor Antonin Van Elslander gerekend. In het begin

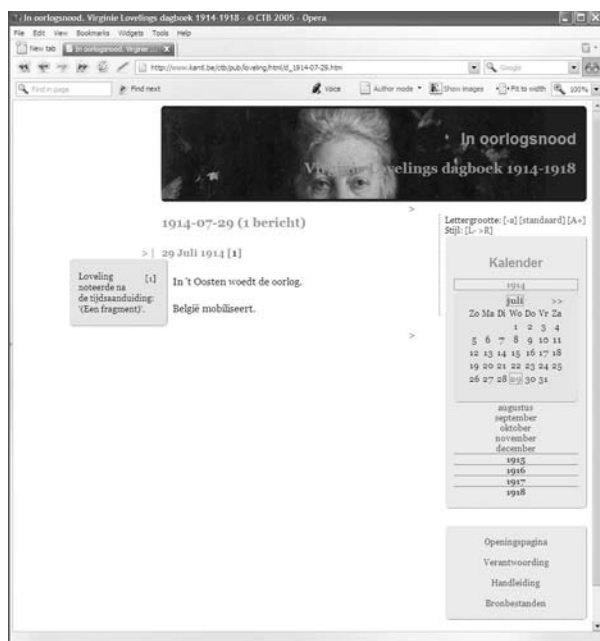
van de jaren 1990 vond die dat het nu toch echt wel tijd werd dat Lovelings oorlogsdagboek alsnog zou worden gepubliceerd. Hij sprak er Ludo Stynen (Lovelings tweede biografie) over aan, en maakte ook Sylvia Van Peteghem van de Gentse Universiteitsbibliotheek warm voor het idee. Toen Georges de Schutter, toenmalig Vast Secretaris van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, van het nut en het belang van de onderneming overtuigd was, ging de zaak eindelijk aan het rollen.

Drie jobstudenten werden een hele zomer lang ingeschakeld om de honderden velletjes van het dagboek over te tikken, waarna Van Peteghem en Stynen zich over de editorische aspecten van het project bogen. Dat leidde in 1999 tot de publicatie van *In Oorlogsnood. Virginie Lovelings dagboek [1914-1918]*, dat werd uitgegeven door de KANTL. Meer dan acht decennia na de voltooiing van haar dagboek was Lovelings wens dan toch vervuld.

De oplage die de KANTL van het boek had laten drukken, bleek te gering. Dat kwam onder meer door een aantal bijzonder lovende recensies, waaronder die van historica Sophie de Schaepdrijver en kunsthistorica Leen Huet de meest opvallende waren. Het boek stond wekenlang in de "Tip 10" van *De Standaard* en was in een mum van tijd uitverkocht. Toch publiceerde de Academie niet meteen een tweede druk van haar succeseditie. Niet alleen omdat ze oordeelde dat ze de competitie met de commerciële uitgeverijen niet hoefde aan te gaan, vooral ook omdat het boek nog voor verbetering vatbaar was. Maar dan moest er opnieuw editiewetenschappelijk onderzoek verricht worden. En dat duurt niet alleen een poos, het kost al gauw ook handenvol geld.

Vijf jaar na de eerste druk van Lovelings dagboek was het moment voor een nieuwe editie dan toch aangebroken. Toen uitgeverij Meulenhoff/Manteau liet weten dat ze een bloemlezing uit het dagboek wilde publiceren, werden bij het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie – het onderzoekscentrum van de KANTL – opnieuw enkele wetenschappelijke projectmaanden gefinancierd om het manuscript nog eens grondig te bestuderen. Het nieuwe onderzoek en de publicatie van een vernieuwde editie kwamen op dat moment overigens niet uit de lucht gevallen. Er waren met andere woorden goede redenen om precies dan tot beide acties over te gaan.

De voornaamste reden was dat er enkele nieuwe fragmenten uit het dagboek waren opgedoken. Voor een aantal passages die destijds in *DWB* en *De Vlaamse Gids* waren verschenen (cf. supra), hadden de editoren van de editie uit 1999 zich moeten baseren op die tijdschriftpublicaties (en niet op het manuscript), omdat die delen uit het handschrift verloren waren gegaan. In het voorjaar van 2004 zorgde een gelukkig toeval er echter voor dat de Universiteitsbibliotheek Gent de

verloren gewaande velletjes terug in haar bezit kreeg. Een vergelijking met de tijdschriftpublicatie uit de vroege jaren 1920 wees uit dat de transcriptie destijds niet bijzonder keurig was gebeurd. Een nieuwe publicatie van Lovelings dagboek zou deze fragmenten dus aan nieuw editiewetenschappelijk onderzoek moeten toetsen.

Een andere reden om Lovelings dagboek opnieuw te publiceren was dat er niet alleen handschriftelijk materiaal was teruggevonden dat verloren was gewaand, er werden min of meer op hetzelfde moment in het AMVC-Letterenhuis in Antwerpen ook enkele fragmenten uit het manuscript ontdekt die eerder helemaal niet bekend waren. Hoe en wanneer die fragmenten uit Lovelings archief in het Letterenhuis zijn terechtgekomen, was niet duidelijk, maar eigenlijk deed dat er ook niet toe. Ze maakten het dagboek nog vollediger, en zorgden er dus voor dat een nieuwe editie nog relevanter zou zijn.

Een laatste argument om de publicatie uit 1999 te hernieuwen, was het feit dat de editiewetenschap in Vlaanderen kort na (en eigenlijk ook dankzij) het verschijnen van het boek in een stroomversnelling was gekomen, met name door de oprichting van het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (2000). Dat had geleid tot enkele nieuwe inzichten, principes en gebruiken, die in de voorbereiding van de editie uit 1999 nog niet in zwang waren. Door een vernieuwde editie van Lovelings dagboek te publiceren zou al het werk dat in het laatste decennium van de vorige eeuw was verricht, meteen conform kunnen worden gemaakt met de modernste editiewetenschappelijke methodologieën.

Elektronisch dagboek (2005)

De nieuwe editie moest een oplossing bieden voor enkele editorische problemen waarmee de publicatie uit 1999 had geworsteld. Tegelijk moest ze de kwaliteiten van die vorige editie zeker bewaren. Daarom werd er geopteerd om de nieuwe editie aan de volgende kenmerken te laten voldoen:

- *Elektronisch*. De tekst die in boekvorm is verschenen, werd volledig in XML-formaat omgezet. Dat formaat (eXtensible Markup Language) is een internationale standaard, waardoor de nieuwe editie aan alle noden beantwoordt waaraan een elektronische editie hoort te voldoen. Een ander voordeel van deze elektronische vorm is dat dagboekfragmenten die op dit moment nog onbekend zijn (en dus ontbreken), makkelijk aan de editie kunnen worden toegevoegd. Het omgekeerde geldt overigens ook: selectieve edities (bloem-

lezingen) kunnen uit de elektronische publicatie gemakkelijk worden gedestilleerd.

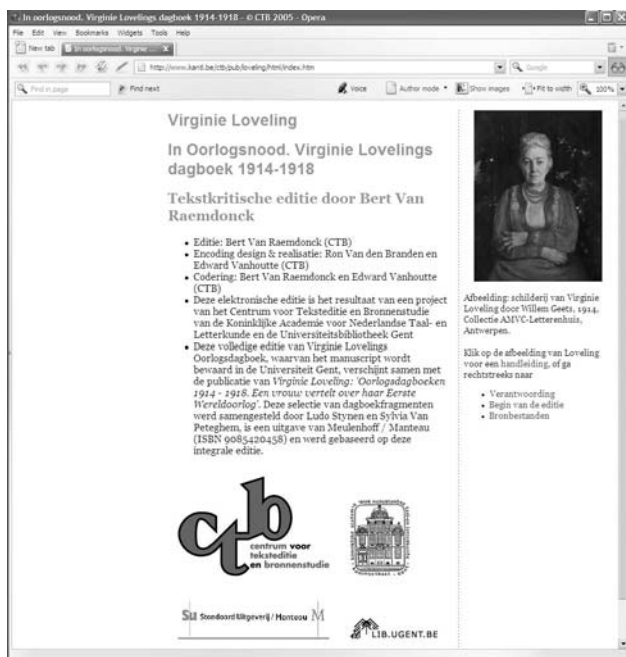
- *Online*. De nieuwe editie zou worden gepubliceerd op de websites van het CTB en de Universiteitsbibliotheek Gent, waardoor de beide instellingen hun keuze voor "open archiving" kracht konden bijzetten. Door hiervoor te opteren zou de tekst voortaan vrij en kosteloos toegankelijk worden voor iedereen die over een internetverbinding beschikt.
- *Kritische leeseditie*. Net als de boekpublicatie moest de nieuwe versie van het dagboek een (tekstkritische) leeseditie worden, omdat dat soort editie voor dit type van handschriftelijk materiaal de beste mogelijkheden biedt om wetenschappelijkheid met leesbaarheid te combineren. Aan de meeste editieprincipes uit 1999 werd niet geraakt, maar het asterisksysteem (ter vervanging van het gebruikelijke "[sic]") werd wel overboord gegooid. Schrijffouten van Loveling werden in de nieuwe versie gecorrigeerd, maar in dat geval uiteraard ook verantwoord. De gecorrigeerde woorden werden in de tekst blauw weergegeven en rood onderstreept. Daarnaast werd ook het notenapparaat verrijnd.

In de volgende sub-alinea's worden twee zeer technische aspecten van het voorbereidende werk belicht. In *Editorische methodologie* wordt toegelicht welke editiewetenschappelijke keuzes werden gemaakt, terwijl in *Technische achtergrond* wordt uitgelegd welke elektronische en digitale technieken werden gehanteerd om het uiteindelijke resultaat online raadpleegbaar te maken. In *Gebruik* wordt verduidelijkt hoe het elektronische dagboek is opgevat, en hoe het kan worden gebruikt.

Editorische methodologie

De transcriptie van de tekst bevat in de nieuwe editie enkele ingrepen van de editeur. Die gebeurden op basis van de volgende principes:

- *Correctie*
 - Evidente spellingfouten van Loveling werden gecorrigeerd en in een aparte lijst verantwoord. Wanneer de gebruiker met de cursor op het gecorrigeerde woord gaat staan, verschijnt de oorspronkelijke (en dus foutieve) schrijfwijze uit Lovelings manuscript op het scherm.
- *Interpunctie*
 - Loveling gebruikte voor uitweidingen midden in een zin twee systemen door elkaar. Ofwel markeerde ze die intermezoz's met twee liggende gedachtenstreepjes, ofwel met een streepje en een komma. Om zo trouw mogelijk te blijven aan de schrijfwijze van de auteur, zijn beide systemen bewaard. Er is wel ingegrepen

in die gevallen waarin Loveling de eindmarkering van de tussengedachte is vergeten. Op die plaatsen werd ter wille van de leesbaarheid stilzwijgend een tweede liggend streepje toegevoegd.

- De nieuwe editie streeft ernaar om elke zin te laten eindigen met een plausibel leesteken en elke nieuwe zin te laten beginnen met een hoofdletter. Als dat in het manuscript niet het geval was, is de oorzaak vrijwel altijd dat Loveling bepaalde woorden of letters vooraan of achteraan in de zin had geschrapt, zonder het geheel vervolgens op punt te stellen. Zinnen die daardoor in het handschrift op een komma eindigen, krijgen hier een punt, een vraag- of een uitroepeteken, naargelang van de zinssoort.
- Op enkele plaatsen is een komma geschrapt, met name daar waar hij de leesbaarheid tegenwerkte in plaats van bevorderde. Vaak zijn dat soort komma's door Loveling trouwens niet als komma bedoeld, en zijn het dus eigenlijk geen echte komma's maar plaatsen waar de schrijfhand op het papier heeft gerust. De inkt van Lovelings pen heeft op die plaatsen iets achtergelaten wat sterk op een komma lijkt, maar eigenlijk gewoon een vlekje is. Andere van de in deze editie gewiste komma's waren aanvankelijk door Loveling wel degelijk als dusdanig bedoeld, maar hebben na het schrappen of toevoegen van woorden of zinsdelen hun functie verloren. Omdat dit soort overgebleven komma's eigenlijk fouten van Loveling zijn en omdat ze de lees-

baarheid van de tekst ernstig hinderen, werden ze uit de tekst geweerd.

- In zeer uitzonderlijke gevallen is ter wille van de leesbaarheid een komma toegevoegd. Vrijwel altijd gebeurde dat op plaatsen in het handschrift waar schrappingen en toevoegingen van Loveling tot een nauwelijks ontwarbare zinsconstructie hadden geleid, die Loveling zelf niet heeft opgehelderd. Ook in opsommingen is occasioneel een komma toegevoegd, wanneer dat leesteken tussen twee leden van de opsomming ontbrak. Ook in dit geval gaat het immers in feite om fouten van Loveling, die door de editeursingreep dus worden rechtgezet.
- **Normalisatie**
 - Het beletselteken werd geüniformeerd tot drie punten.
 - Omdat het vaak moeilijk te bepalen valt boven welke letter Loveling haar accenten of weglatingstekens precies heeft willen plaatsen, zijn enkele specifieke gevallen geüniformeerd: één (in plaats van: eén) en 's avonds/'s ochtends (in plaats van: s' avonds/s' ochtends).
- **Aanhalingstekens.** De overvloedige en storende fouten van Loveling tegen het openen en het sluiten van de aanhalingstekens bij de weergave van directe rede of citaten (of bij het benoemen van titels en dergelijke) zijn gecorrigeerd.

Technische achtergrond

De elektronische editie is afgeleid van een groot bronbestand dat is opgemaakt volgens de geldende standaarden voor elektronische tekstrepresentatie. Het werd volgens het TEI Lite-opmaakmodel gecodeerd als een XML-document. Zowel het XML-bestand als het bijhorende bestand met de TEI Lite DTD zijn downloadbaar, afzonderlijk of gecomprimeerd als één groot zip-bestand.

Het XML-bronbestand werd omgezet naar schermvriendelijke XHTML-bestanden. Dat gebeurde door middel van XSLT 2.0 stylesheets die met de Saxon 8.5.1 XSLT processor werden uitgevoerd. Ook voor de schermrepresentatie werd gestreefd naar zo goed mogelijk gebruik van webstandaarden. De vormgeving van de XHTML-bestanden op het scherm gebeurt door middel van CSS-stylesheets. Voor bepaalde dynamische aspecten van de schermrepresentatie wordt gebruik gemaakt van JavaScript. Bij het laden van een pagina worden de volgende JavaScript bestanden opgeladen:

- **fontsize.js:** JavaScript functies voor het wijzigen van de lettergrootte. Deze functionaliteit is gemodelleerd naar een voorbeeld op de

website van het Apache Forrest webpublicatie project.

- *stylesheet.js*: JavaScript functies voor het wijzigen van de actieve CSS stylesheet. Deze code is licht gewijzigd overgenomen van Paul Sowden's artikel in het webtijdschrift *A List Apart*: "Alternative Style: Working With Alternative Style Sheets".

Gebruik

De vormgeving van de elektronische versie van Virginie Lovelings dagboek is opgevat als een weblog, het hedendaagse equivalent van het traditionele dagboek. Omdat het bedoeld is voor visualisering op het scherm, werd het dagboek opgesplitst in fragmenten per dag, met een overzichtspagina per maand.

Elke pagina bestaat uit de volgende delen:

- Een hoofding-gedeelte (bovenaan)
- Een tekst-gedeelte (centraal)
- Een navigatie-gedeelte (zijbalk)

Het dagboek heeft 609 ingangen, gespreid over 537 dagen en een periode van vier jaar. Om het overzichtelijk te presenteren werd voor elke maand een overzichtspagina gegenereerd, die toegang verschaft tot alle dagboek-ingangen die Loveling die maand heeft geschreven. Beide paginatypen hebben een gelijkaardige opbouw met enkele specifieke elementen.

Voor elke maand wordt een overzicht gepresenteerd van alle dagen waarop het dagboek van Loveling ingangen bevat. Na de aanduiding van de maand wordt aangegeven hoeveel ingangen het dagboek bevat. Daaronder volgt per dag een overzicht van het aantal ingangen, met telkens een fragment van de eerste paragraaf. Door te klikken op de link met het label "lees meer..." krijgt u toegang tot het hele dagboekfragment van die dag.

De volledige tekst van de dagboekfragmenten is te vinden op de respectieve dagoverzichten. Analoog met de maandoverzichten wordt de aanduiding van de dag en het aantal dagboekfragmenten gevolgd door de integrale transcriptie van de dagboek-ingangen voor die dag. Binnen het dagoverzicht kunt u navigeren naar de vorige of volgende dag die dagboek-ingangen bevat.

Precedent

Het oorlogsdagboek van Virginie Loveling blijft een interessant document omdat het een gevarieerde combinatie is van een aantal feitelijke journalistieke beschrijvingen enerzijds en een heleboel "petites histoires" anderzijds.. Loveling meldt niet alleen hoe de bezetter het bestuur van haar stad overnam, wat de kranten voor nieuws

brachten en waar de bommen precies vielen, ze beschrijft ook in detail wat voor gevolgen dat voor de mensen concreet gehad heeft. Vrijwel dagelijks trok ze op reportage en bracht ze verslag uit over hoe de inwoners van Gent met honger, kou, angst verdriet en hoop omgingen: Lovelings oorlogsdagboek is *human interest* avant-la-lettre. Daarnaast gunt het dagboek ook een blik op de relaties die Loveling met schrijvers, kunstenaars, politici en wetenschappers onderhield. Loveling was familie van Cyriel Buysse, Julius MacLeod en Paul Fredericq en had contacten met onder meer Edward Anseele en Anton Bergmann.

Zo verbleef de schilder Willem Geets in september 1914 een tijdje in het huis van Loveling. Geets was op de vlucht voor de bombardementen op zijn thuisstad Mechelen, en tijdens zijn verblijf bij Loveling schilderde hij een portret van haar. In haar geheime dagboek heeft ze beschreven hoe dat kunstwerk is tot stand gekomen. Elke morgen moest ze voor hem poseren, en Geets wou dat ze dat in de zolderkamer deed, omdat daar het meeste licht binnenviel. Het probleem was dat er in die kamer geen verwarming was. Geets was herstellend van een maagontsteking en nog koortsig; van de kou had hij daardoor weinig last. Voor Loveling daarentegen was het bibberen geblazen. Tegen haar zin gehoorzaamde ze hem, en dag na dag zat ze te rillen van de kou. Het verklaart misschien waarom ze in een ietwat vreemde houding is afgebeeld, met gekruiste armen. "Vous êtes le modèle des modèles," zei Geets tegen haar. Zij vond hem helaas niet "le peinteur des peinteurs": ze had een hekel aan het schilderij³.

Dit en veel meer kleine en grote weetjes zijn dus allemaal te vinden in het elektronische dagboek van Virginie Loveling. Het wordt op twee plaatsen en twee manieren kosteloos online aangeboden. De Universiteitsbibliotheek Gent presenteert het als een doorzoekbaar PDF-document op de URL <<http://hdl.handle.net/1854/3308>>, het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie ontwikkelde er een unieke vormgeving voor, die hierboven uitvoerig is beschreven: <<http://www.kantl.be/ctb/pub/loveling/html/index.htm>>. Tegelijk met deze elektronische publicaties verscheen bij Meulenhoff/Manteau ook een bloemlezing uit het dagboek in boekvorm. De selectie van de dagboekfragmenten voor *Virginie Loveling, Oorlogsdagboeken* gebeurde door Ludo Stynen en Sylvia Van Peteghem.

Dat een commerciële uitgave in boekvorm en een kosteloze publicatie op het internet tegelijk verschijnen, is in de humane wetenschappen vrij uniek. Al een aantal jaren gaat de wetenschappelijke communicatie (die voornamelijk via publicaties in tijdschriften geschiedt) gebukt onder een te dure toegang. Bibliotheken kunnen de torenhoge abonnementsprijzen niet meer betalen en

lange publicatieprocessen belemmeren een snelle toegang tot nieuw onderzoek. De wetenschappelijke wereld reageerde daarop door artikelen wereldwijd vrij toegankelijk te maken via het web. Die evolutie wordt de Open Access- of Open Archives-beweging genoemd. Het zijn vooral de exacte en toegepaste wetenschappen die op deze kar sprongen. De humane wetenschappen bleven en blijven wat achter.

Met het online beschikbaar maken van het oorlogsdagboek van Virginie Loveling is een grote stap in de goede richting gezet. Een elektronische versie staat een publicatie op papier immers niet in de weg, integendeel. De gedrukte versie biedt een beknopt, vlot leesbaar boek. Voor wie meer wil lezen, is de volledige versie elektronisch op het web te vinden. Als er nieuwe feiten aan het licht komen of voetnoten worden toegevoegd, dan kan een aangepaste versie snel ter beschikking worden gesteld. Anderzijds kan iedereen die de elektronische versie tijdens een zoektocht op het internet toevallig vindt, aangezet worden tot het lezen van het gedrukte boek. In dat geval fungeert de elektronische versie dus als promo-

tiemiddel voor het boek. De elektronische versie werkt ook de wereldwijde verspreiding in de hand, want overal ter wereld is de tekst beschikbaar. Het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie en de Universiteitsbibliotheek Gent hopen met deze publicatie dan ook een precedent te creëren dat andere openbare (wetenschappelijke) instellingen zal inspireren om de resultaten van hun onderzoek eveneens kosteloos en elektronisch te publiceren.

Bert Van Raemdonck
Ron Van den Branden

Centrum voor Teksteditie en
Bronnenstudie (CTB)
Koninklijke Academie voor
Nederlandse Taal- en Letterkunde
(KANTL)
Koningstraat 18
9000 Gent
bert.vanraemdonck@kantl.be
ron.vandenbranden@kantl.be

14 september 2006

Bibliografie

Loveling, Virginie. *In oorlogsnood. Virginie Lovelings dagboek [1914-1918]. Teksteditie bezorgd door Ludo Stynen en Sylvia Van Peteghem.* Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Letterkunde, 1999, 791 p.

Loveling, Virginie. *In oorlogsnood. Virginie Lovelings dagboek 1914-1918. Tekstkritische editie door Bert Van Raemdonck.* Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2005. <<http://www.kantl.be/ctb/pub/loveling/html/index.htm>>

Loveling, Virginie. *Oorlogsdagboeken.* Antwerpen/Amsterdam, Meulenhoff/Manteau, 2005, 432 p.

Stynen, Ludo. *Rosalie en Virginie. Leven en werk van de gezusters Loveling.* Tielt, Lannoo, 1997, 392 p.

Van Raemdonck, Bert. Le modèle des modèles. Virginie Loveling in oorlogsnood. *Zuurvrij. Berichten uit het AMVC-Letterenhuis*, 2004, nr. 7, pp. 19-23.

Nota's

¹ Stynen 1997:298

² Stynen 1997:314

³ Van Raemdonck 2004:23